

TEMA 9: LA GUERRA CIVIL

1. EL PRONUNCIAMENT DEL 18 DE JULIOL

• Les característiques

La guerra va començar amb un cop d'estat militar i va enfrontar els partidaris d'una Espanya tradicional, catòlica, dominada per terratinents i burgesos i una part de la pagesia petita propietària, i una Espanya progressista, anticlerical, dominada pels intel·lectuals, petits burgesos, obrers i pagesos pobres. En el pronunciament els militars va declarar **l'estat de guerra** a les principals ciutats amb forces de guarnició i obligaren a fer un canvi de govern.

La primera idea que van presentar fou la de **restablir l'ordre** i evitar una presumpta revolució comunista que s'estava gestant a la República del Front Popular i volien liquidar l'experiència republicana reformista. Ells sabien que podien comptar amb la part més dretana de la societat espanyola (terratinents, burgesia bancària, Església, falangistes, carlins...)

• La preparació

Des de l'inici del 1936 grups militars havien fet reunions on es plantejà fer un cop d'Estat en el cas que els partits d'esquerres guanyessin. El general Mola fou el director i comptava amb molts oficials de la UME /Unión Militar Española, associació clandestina d'oficials antirepublicans) i amb el general Sanjurjo. El 12 de juliol pistolers falangistes van matar un líder republicà dels Guàrdies d'Assalt i els seus companys van respondre amb l'assassinat de Calvo Sotelo, polític monàrquic ultradretà.

• El fracàs del cop d'Estat (del 17 al 21 de juliol de 1936)

El pronunciament va començar a Melilla el 17, i un dia després, Franco va assumir el comandament de l'exèrcit d'Àfrica. El mateix dia, diversos caps militars es van aixecar i el pronunciament va començar a triomfar en general. Però fracassava a Catalunya, a la zona de llevant, a la franja cantàbrica, Castella la Nova, bona part d'Andalusia i Extremadura.

Madrid i Barcelona van poder comptar amb els sindicats obrers, sobretot la CNT, que van adquirir l'armament que els va proporcionar el govern, la Guàrdia d'Assalt, els militars fidels a la República i la Guàrdia Civil. La derrota en les dues ciutats més importants d'Espanya va desmoralitzar els militars revoltats i va tenir un gran ressò a la resta d'Espanya.

• El pronunciament es converteix en guerra civil

Els militars havien fracassat en l'intent d'enderrocar el govern del Front Popular i no semblava que poguessin resistir gaire si no traslladaven la seva força més important, l'exèrcit d'Àfrica, a la Península. Ho van poder aconseguir gràcies a una flota d'avions alemanys i italians, recolzats per Hitler i Mussolini, que van establir un pont aeri entre el Marroc i Sevilla

• La internacionalització de la guerra

Els **estats feixistes** (Itàlia, Alemanya i Portugal) tenien clara la seva decidida protecció i ajut als militars revoltats, amb la majoria dels quals coincidien ideològicament. **L'URSS comunista** s'inclinava pel govern republicà, dins el qual augmentava cada vegada més la influència del PCE. Els anomenats **països democràtics** (França, Gran Bretanya). França, on governaven els socialistes, semblava més predisposada a

ajudar la República; la Gran Bretanya, no. A tots dos països els preocupava que la guerra d'Espanya els aboqués a un enfrontament militar amb els Estats feixistes.

Així, el 9 de setembre de 1936, amb uns altres països, van establir a Londres el **Comitè de No-intervenció**. En teoria es comprometien a evitar l'ajut militar als contendents adduint que, sense capacitat de produir armament en grans quantitats, la guerra s'acabaria aviat.

Alemanya, Itàlia i Portugal van reconèixer ben aviat el govern del general Franco i el Vaticà poc després. La República confiava que les democràcies s'haurien d'enfrontar als Estats feixistes i que, quan això es produís, la Gran Bretanya i França intervindrien a favor seu en la guerra. Però a l'any 1938 Hitler demanà l'annexió d'una part de Txecoslovàquia i la Gran Bretanya i França van accedir a les pretensions de Hitler a fi d'evitar la guerra.

Al començament de l'any 1939, quan la victòria dels militars era inqüestionable, la Gran Bretanya i França van reconèixer el govern del general Franco. L'1 de setembre de 1939, cinc mesos després d'enllestida la Guerra Civil espanyola, Hitler atacava Polònia i començava la previsible Segona Guerra Mundial.

2. LA GUERRA CIVIL. ELEMENTS POLÍTICS, ECONÒMICS, SOCIALS I MILITARS

• L'organització del poder

La zona fidel a la República : durant el 1936 la zona fidel a la República era Cantàbria, una part d'Asturies i Bilbao; Catalunya, València, Madrid, Castella la Mancha i la meitat oriental d'Andalusia. La seva seu, en un principi es trobava a Madrid i davant l'avanç dels militars cap a Madrid van traslladar la seva seu de govern a València.

Des que va començar la guerra i fins al 4 de setembre no aconseguiren formar un govern de concentració, en el que la majoria de partits (republicans, socialistes, comunistes i anarquistes) van intentar reconstruir l'Estat i recuperar el control dels organismes de govern. Van organitzar milícies per oposar-se als militars revoltats, van procurar l'abastament i els transports i van mantenir un ordre públic molt inestable. Però no hi havia unitat d'acció; els uns (republicans, socialistes moderats i comunistes) creien en la necessitat d'organitzar un estat fort que guanyés la guerra; els altres (anarquistes i socialistes més radicals) pensaven que s'havia de dur a terme la revolució que portaria el poble a la victòria.

La zona dominada pels militars rebels: en el 1936 tenien al seu poder Galícia, Castilla y León, Extremadura, la meitat occidental d'Andalusia, Aragó, Navarra, La Rioja i bona part del País Vasc. La seva seu es trobava a Burgos fins que van aconseguir el poder.

Durant tota la guerra sempre hi va haver un ordre establert per la disciplina militar. Van organitzar una Junta de Defensa Nacional presidida pel general més antic, Cabanellas, i tots els generals revoltats actuaven com a petits virreis als seu territori, però, davant la necessitat d'unificar el comandament, al final del setembre es van reunir a l'aeròdrom de Salamanca i van escollir el general Franco com a Generalísimo de los Ejércitos y Jefe de gobierno del Estado español. Des d'aquest moment fins al final de la guerra, Franco va fundar un partit únic seguint la ideologia dels estats feixistes, FET y de las JONS (*Falange Española Tradicionalista y de las Juntas de Ofensiva Nacionales Sindicalista*).

Tot seguit va aconseguir la benedicció de l'Església, va formar el primer govern (gener 1938), va aprovar una primera llei (el Fuero del Trabajo) inspirada en la ideologia feixista, va establir la censura de premsa i impremta, va implantar una legislació favorable a l'Església i va adoptar el títol de *Caudillo*, equivalent al Duce de Mussolini o al Führer de Hitler.

Així va aconseguir que Espanya es convertís en una dictadura militar.

- **L'economia de guerra**

La zona republicana : al principi la zona republicana disposava de la majoria de la població, de les zones industrials i de l'agricultura d'exportació.

En canvi, tenia problemes seriosos: la principal zona cerealista era en mans dels nacionals; hi havia manca de primeres matèries; el proveïment d'aliments de les grans ciutats, dels nombrosos refugiats i de l'exèrcit era molt difícil.

Les grans empreses estrangeres, atemorides per les desamortitzacions van tancar les fàbriques. A més, la franja cantàbrica estava desconnectada de la resta de la zona republicana i va ser conquerida per les tropes de Franco a mitjans de 1937. Les col·lectivitzacions (apropiació de les terres de conreu i de les fàbriques per part dels pagesos i dels obrers, organitzats en comitès) es van dur a terme d'una manera desigual; la indústria va ser col·lectivitzada a Catalunya, però no al País Basc, els camps van ser col·lectivitzats a Aragó i a Castella la Manxa però no a la zona de llevant.

Amb aquestes circumstàncies, els republicans van haver de recórrer a l'or i a les divises que tenia el Banc d'Espanya per poder comprar armament a l'URSS, que va ser l'únic país que va vendre armes en quantitat a la República.

La zona nacional : el general Franco va poder disposar dels crèdits a llarg termini que li van oferir Alemanya i Itàlia, o empreses petroleres com la TEXACO dels EUA, i de contribucions privades.

Al principi només dominava àmplies regions cerealistes i ramaderes i algunes zones mineres però la conquesta de Bilbao i la cornisa cantàbrica li van proporcionar una indústria siderúrgica fonamental i des d'aquest moment l'economia de la zona nacional es va equilibrar.

- **Els problemes socials. La vida a la rereguarda.**

Terror : els militars revoltats van exercir, des de l'inici, una repressió d'extrema duresa per terroritzar l'enemic. Es van afusellar líders polítics i sindicals, mestres, autoritats republicanes, poetes etc. Fou una repressió selectiva. La resposta a la zona republicana fou brutal i descontrolada i va desacreditar molt la República ja que hi van haver més de 2000 afusellaments. L'Església va sofrir una dura persecució ja que aquesta recolzava a Franco.

Refugiats : el front de guerra va desplaçar molta gent. El primer gran moviment de desplaçats el van provocar les batalles per Madrid en la qual el govern va traslladar gent de la ciutat cap a València i Catalunya. El segon desplaçament va tenir lloc al País Basc, d'on molts nens van ser traslladats, en el moment de la campanya franquista del 1937, cap a Anglaterra, França i l'URSS. El darrer es produí durant la campanya de Catalunya, en què milers de persones van cercar refugi a França.

La dona : a la zona republicana moltes dones es van allistar com a milicianes per anar al front a lluitar amb els homes. La majoria els van substituir a les fàbriques i algunes van ocupar càrrecs polítics importants. A la zona nacional el paper de la dona es va reduir més a la feina de casa, a l'actuació als hospitals o a la distribució d'avituallaments.

- **Els exèrcits**

Zona nacional : a l'inici de la guerra la base de la seva força va ser l'exèrcit d'Àfrica. A la Península van comptar amb lílcies de falangistes i carlins. L'ajut estranger va ser fonamental. Mussolini va arribar a

enviar soldats i tota mena de material. L'ajut alemany va consistir en homes més selectius però que disposaven del material més modern del seu temps. El general Franco va disposar també de molts voluntaris marroquins. La col·laboració portuguesa va ser molt més petita però no menys important ja que durant força temps Lisboa fou el port per on va arribar l'avituellament dels nacionals.

Zona republicana : Als primers moments l'exèrcit gairebé va desaparèixer, substituït per milícies populars. Els comandaments militars que van restar addictes no tenien la confiança popular. Van haver dos elements que van ajudar la República; el suport militar de l'URSS, que va enviar tota mena de material i un grup de tècnics-consellers, i les Brigades Internacionals que estaven formades per voluntaris de tot el món, decidits lluitador contra el feixisme. Així la República va aconseguir refer un exèrcit organitzat i disciplinat.

3. LA GUERRA CIVIL A CATALUNYA

- L'etapa revolucionària: la dualitat de poders

Aquesta és una etapa revolucionària que va del juliol al setembre, en què el poder va restar a les mans de les organitzacions sindicals armades.

A partir de l'endemà de la fallida del cop d'Estat del juliol de 1936 es va donar una dualitat de poders: d'una banda, la Generalitat, que pràcticament no governava, i de l'altra, les organitzacions sindicals més radicals, en especial la CNT-FAI.

El 22 de juliol el president Companys es va veure obligat a acceptar la creació del Comité Central de Milícies Antifeixistes, format per representants dels principals partits polítics i sindicals, que va organitzar les columnes militars que sortien cap al front d'Aragó i l'expedició de Mallorca, dirigí l'ocupació de les fàbriques per part dels obrers i va permetre les persecucions contra els militants dels partits de dreta, industrials i membres de l'Església.

En quant a la política, la Lliga va desaparèixer pràcticament, els partits de centre i esquerres van confirmar el seu suport a la República i la burgesia catalana estava indecisa. També va sorgir el PSUC (Partit Socialista Unificat de Catalunya), que agrupava socialistes i comunistes. Acceptava el catalanisme i proposava ajornar la revolució per tal de no perdre la col·laboració de la petita burgesia i dels pagesos autònoms.

- Els nous governs de la Generalitat

En aquesta etapa la generalitat recupera lentament un cert poder d'organització econòmica, política i militar amb l'ajut dels comunistes del PSUC; l'esdeveniment més important foren els Fets de Maig del 1937.

Pel setembre de 1936 es va dissoldre el Comité Dentrall de Milícies Antifeixistes i, la CNT va acceptar entrar a formar part d'un govern de la Generalitat, dirigit per Tarradellas. Així, la Generalitat es va veure obligada a independitzar-se molt del govern de València ja que va legalitzar les col·lectivitzacions, les milícies i l'ordre públic.

Va aprovar el Decret de les Col·lectivitzacions, en el qual era obligatori col·lectivitzar totes aquelles empreses que eren abandonades pels seus amos, i es va crear una Comissió d'Indústries de Guerra, que es va encarregar de dirigir una indústria de material de guerra per proveir d'armament l'Espanya republicana.

El 3 de maig de 1937 va esclatar una lluita interna dels republicans en la qual s'enfrontaven els que

volien accelerar el procés revolucionari perquè consideraven que els permetria guanyar la guerra (CNT–FAI, POUM) i aquells que volien guanyar primer la guerra mitjançant un govern fort que donés la sensació de controlar l'ordre públic i l'economia (ERC, PSUC, UGT). La lluita va començar quan forces de la Generalitat van intentar ocupar l'edifici de la Telefònica de Barcelona, a la Plaça de Catalunya, sota control d'un comitè anarquista; es van construir barricades i es va produir una forta lluita entre tots dos bàndols.

Però els líders anarquistes que formaven part del govern van aconseguir detenir una lluita que va produir molts morts. Les conseqüències principals van ser que la CNT va perdre influència i abandonà el govern de la Generalitat, el POUM va ser declarat il·legal i el seu líder assassinat, i el PSUC es va convertir en la força política predominant.

- El govern central de la República a Catalunya

En aquesta etapa el govern central de la República es traslladà a Barcelona.

Per acabar de restablir la seva autoritat sobre la Generalitat el govern de Negrín–Azaña es va traslladar a Barcelona al final de l'octubre de 1937. La Generalitat va restar en un segon terme i el govern central va acaparar el control militar, el judicial i fins i tot confiscà la indústria de guerra. En aquest ambient, agreujat pels bombardeigs nacionalistes, per la manca d'aliments i per les leves de joves cap al front, la guerra arribà a Catalunya. A l'abril les tropes nacionalistes arribaven a Catalunya i Franco va inhabilitar l'estatut de Catalunya. Després de la batalla de l'Ebre la conquesta de Catalunya fou una campanya fàcil per a les tropes franquistes i el govern de la Generalitat es traslladà a França.

4. EVOLUCIÓ DE LA GUERRA

- Situació de tots dos bàndols a la guerra

Franco i els militars sollevats van disposar d'un exèrcit més disciplinat, més ben comandat i més ben armat. A partir de l'any 1938 la seva superioritat en artilleria i aviació va ser cada vegada més manifesta.

La República va trigar a organitzar un exèrcit disciplinat i va tenir sempre problemes d'armament.

En general l'ofensiva la va prendre, gairebé sempre, el bàndol franquista.

- Etapes de la guerra

- ♦ Moviments inicials o guerra de columnes (del juliol a l'octubre de 1936)
- ♦ Els combats per Madrid (fins al març del 1937)
- ♦ La campanya del nord (del març a l'octubre del 1937)
- ♦ La batalla de Terol i l'ofensiva franquista al front d'Aragó (del desembre del 37 al juny del 38)
- ♦ La batalla de l'Ebre i la campanya de Catalunya (juliol de 38 al febrer del 39)
- ♦ El final de la guerra (fins a l'1 d'abril del 1939)

- Els moviments inicials

Aquests moviments han estat anomenats etapa de la guerra de columnes on molta gent, la majoria d'infanteria lleugerament armats, es desplaçaven per àmbles zones per arribar a ciutats importants o ocupar punts estratègics.

Les columnes republicanes van sortir de Barcelona cap a Aragó per tal de deslliurar Saragossa i Osca. Estaven formades per de partits o sindicats.

Els militars sollevats van moure les seves columnes des de dos punts: Sevilla i Pamplona. Totes dues tenien com a principal objectiu Madrid. Però Franco, en lloc d'avançar directament cap a Madrid, va preferir desviar-se per alliberar l'alcàsser de Toledo, o des de l'inici de la guerra resistien guàrdies civils i militars. I quan reinicià la marxa cap a la capital es va trobar amb una resistència republicana ja ben organitzada.

- Els combars per Madrid

Hi van haver tres grans combats per ocupar Madrid; primer l'atac frontal de Franco que va ser detingut a la Casa de Campo i a la Ciudad Universitària, on els republicans van comptar amb l'ajut de les primeres Brigades Internacionals i els tancs i avions que els havia proporcionat l'URSS; i dues ofensives que va dur a terme el general Franco, una cap al sud de la ciutat, per la vall del Jarama i l'altra pel nord, per Guadalajara, que van ser totes dues un fracàs.

- La campanya del Nord

Aleshores Franco va decidir concentrar les seves forces contra la franja republicana del Cantàbric, que restava isolada, on va aconseguir l'ajuda de l'aviació alemanya que va iniciar el sistema de la guerra total i va arrasar la ciutat de Gernika amb un bombardeig esfereïdor. Llavors en cinc mesos (del juny a l'octubre) van aconseguir la caiguda de Bilbao, Santander, Gijón i la resta d'Astúries. El govern de la República va fer dues ofensives a Brunete i Belchite però es van frustrar.

L'ocupació de la franja cantàbrica va ser determinant per a la victòria de Franco, perquè li va proporcionar una indústria siderometal·lúrgica important i una rica zona minera.

- La batalla de Terol i el trencament del front d'Aragó

L'any 1938 va començar amb un atac de l'exèrcit republicà que va aconseguir conquerir la ciutat de Terol. A les acaballes de febrer tornava a ser a les mans dels nacionals que poc després van desencadenar una forta ofensiva a tot el front d'Aragó en la qual van aconseguir dividir la zona republicana en dues parts i Catalunya va quedar aïllada al nord. Però l'avanç cap a València va fracassar. Aquestes derrotes van desmoralitzar molt el govern central que en aquells moments es trobava a Barcelona.

- Batalla de l'Ebre i caiguda de Catalunya

I aleshores l'exèrcit republicà de Catalunya va dur a terme una ofensiva inesperada i ben preparada, aprofitant que durant un quant temps França va obrir les seves fronteres i van poder adquirir armament, en la qual van travessar l'Ebre per la zona de Gandesa. Poc després Franco va passar al contraatac i va tenir lloc una batalla de desgast o s'utilitzaven grans quantitats d'armament i hi moriren molts soldats. Va durar quatre mesos i no va arribar la intervenció de França i Gran Bretanya ja que van permetre ocupar Txecoslovaquia a Hitler. Al general Franco li va caldre poc temps per organitzar l'ofensiva contra Catalunya. La seva superioritat era tan manifesta que la conquesta va ser molt ràpida. Barcelona i altres ciutats van ser durament bombardejades i les forces nacionals van avançar molt ràpidament. Azaña, Negrín i el govern de la Generalitat van fugir a l'exili.

- El final de la guerra

El 28 de març les tropes de Franco entraren a Madrid i el 30 del mateix mes a Alacant, on s'havien

concentrat els últims republicans que volien fugir per mar. L'1 d'abril va signar el famós darrer comunicat de guerra.